

УДК 159.923

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-1-17-27

Кононко О. Л.

докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
kononko11@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2815-6261>

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКА ЯК СУБ'ЄКТА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено проблему самодетермінації розвитку особистості в ранньому онтогенезі, обґрунтовано її актуальність, розкрито особливості становлення суб'єктних сил дитини старшого дошкільного віку, аргументовано необхідність створення сприятливого середовища для реалізації нею своїх потенційних можливостей. Розкрито зміст поняття «суб'єкт практичної діяльності», під яким розуміється дитина старшого дошкільного віку як активний носій свідомості і поведінки, що пізнає об'єкт, впливає на нього своїми практичними діями, засвідчує свою психологічну ціну якісно-кількісними характеристиками кінцевого результату. Визначено суть ціннісного ставлення дитини 5–7 років до результату предметно-практичної діяльності, критерії і показники оцінки специфіки його розвитку на даному віковому етапі. Схарактеризовано авторську типологію ціннісного ставлення дошкільників до результатів своєї практичної діяльності, до якої увійшли чотири основні типи: конструктивний, суперечливий, конформний та деструктивний. Критеріями оцінки виступили: здатність передчувати і передбачати майбутній результат, вербалізувати і обґрунтовувати прогностичні оцінки; самостійно регулювати цілеспрямовану діяльність; керуватися мотивацією досягнення; знаходити помилки, виправляти їх, вносити необхідні корективи для поліпшення продукту своєї праці; надавати значення як об'єктивним, так і суб'єктивним характеристикам результату. Запропоновано психолого-педагогічні умови ефективного розвитку у дошкільників ціннісного ставлення до результатів практичної діяльності, основними з яких виступили: вправлення дошкільників в уміння виробляти реалістичні прогностичну та ретроспективну оцінки, орієнтуватися на чіткі критерії гідного виконання завдання, брати до уваги як якісні й кількісні характеристики результату, так і вкладені у досягнення особисті зусилля; створення для дітей старшого дошкільного віку у ЗДО та сім'ї ситуацій успіху, заохочення мотивації досягнення, емоційна підтримка довіри її можливостям; зведення за допомогою педагогічної оцінки самостійності та креативності дошкільників до найвищих характеристик якісного виконання завдань практичного характеру.

Ключові слова: суб'єкт, практичне завдання, цілепокладання, результат практичної діяльності, ціннісне ставлення до результату, умови ефективного розвитку ціннісного ставлення до продукту своїх зусиль.

Постановка проблеми. Проблема становлення і розвитку суб'єктності особистості в ранньому онтогенезі є однією з актуальних у психологічній та педагогічній науках. В умовах соціальних, економічних та політичних змін у країні, трансформації ціннісних орієнтацій, суперечливості й невизначеності життєвих перспектив, суб'єктність як якість особистості вимагає від особи гнучкості мислення й поведінки, уможливорює її належну орієнтацію у складному й плінному довіллі.

У зв'язку з модернізацією національної системи освіти, гуманізацією принципів та осучасненням її змісту, упровадженням у педагогічну практику особистісного

орієнтованого та компетентнісного підходів, актуалізується проблема розвитку суб'єктності. Вона засвідчується елементарною формою сучасного світогляду, доцільною й конструктивною поведінкою, творчою активністю в різних життєвих ситуаціях. Суб'єктність виступає важливою умовою гармонійного входження дитини дошкільного віку у широкий світ, її успішної соціалізації та індивідуалізації в ньому.

Проблема становлення суб'єктності зростаючої особистості привертає увагу науковців і освітян до таких її аспектів, як самодетермінація розвитку, визначення основних джерел та рушійних сил активності зростаючої особистості, актуалізацію її потенціалів. Отже, проблема розвитку суб'єктності у старшому дошкільному віці об'єктивує значущість створення у закладі дошкільної освіти та сім'ї сприятливих умов для реалізації дитиною 5–7 років власних ресурсів, прищеплення навичок саморегуляції поведінки та діяльності, вправлення у самостійності та креативності.

У сучасній науці суб'єктність кваліфікується як системна якість особистості, сформованість якої засвідчується її активно-перетворювальними властивостями, прагненням та умінням діяти самостійно, довірою власному досвіду й самооцінці, здатністю регулювати свою поведінку, вносити корективи у діяльність та її результати, доведенням розпочатого до кінця, досягненням успіху, адекватною самооцінкою. Саме дошкільний вік є періодом закладання основ суб'єктності, становлення і розвитку її елементарних форм, зародження самосвідомості й абриса дитячого світогляду.

Як *діючий суб'єкт*, дошкільник проявляє різні форми активності у пізнавальній, предметно-практичній та комунікативній діяльностях. Предметом уваги нашого дослідження виступає суб'єктна активність дитини старшого дошкільного віку, проявлена в практичній діяльності. Саме матеріалізація особистих зусиль дитини у кінцевому продукті уможливорює вивчення особливостей її просування до успішного досягнення мети, характеру самооцінки вкладених у досягнення зусиль та якісно-кількісних характеристик результату. Цей комплекс особливостей поведінки дитини слугує *особистісною ціною* її як суб'єкта практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає С. Рубінштейн, предметно-практична діяльність не є самодостатнім утворенням, виступає похідною від діяча, об'єктивуючи зв'язок виконавця з усіма її структурними компонентами. Отже, в аналізі проблеми предметної діяльності як чинника становлення суб'єктної активності провідною виступає категорія *діючого суб'єкта*, який не лише виробляє матеріалізовані продукти, а й породжує в собі нові якості, розвивається і перетворюється як особистість. С. Рубінштейн підкреслює: діяльність не є простою реакцією або операцією над об'єктом – вона є переходом суб'єкта в об'єкт. Так встановлюється зв'язок між суб'єктом та його діяльністю й між діяльністю та її результатами. Через перехід в об'єкт, через об'єктивування в ньому формується суб'єкт діяльності.

За даними дослідження В. Татенка, з точки зору *суб'єктно-орієнтованого* підходу, буття людини виводиться з неї самої, з її сутності, з індивідуального Я, із здатності бути автономною, незалежною від зовнішніх тисків. У глибинах індивідуального життя особистості, в її саморусі й спонтанному розвитку, у внутрішній діалектиці свідомого і неусвідомлюваного, вольових імпульсів й інтенціональних поривань розгортається її суб'єктна активність. Як зауважує вказаний автор, якщо взяти за основу підхід до людини як до суб'єкта власної життєдіяльності, то є підстави вважати, що тенденція *«сходження до суб'єкта»* має бути пріоритетною в науці [8].

У контексті сказаного, на перший план виходить не так проблема перетворення об'єкта суб'єктом за допомогою діяльності, як *зв'язок між ними*: діяльність виступає умовою становлення і розвитку суб'єкта, котрий не просто діє, перетворює предмет відповідно до мети, а й виступає в різній якості в процесі та внаслідок її здійснення. Як зазначає В. Слободчиков, діяльність підносить суб'єкта на якісно новий рівень розвитку. Поняття «суб'єкт» не слід використовувати як синонім категорій «діяльність», «свідомість», «активність», оскільки воно не просто означає того, хто діє, а й характеризує те, як саме він діє, усвідомлює, ставиться. Через поняття

суб'єкта передається міра активності діяча, його спрямованість, сутність свідомості, ставлення, діяльності. Отже, не кожна діяльність виступає умовою розвитку особистості: одноманітна праця, формальне виконання практичного завдання не зумовлюють особистісне зростання, не актуалізують суб'єктні сили [10].

Як зазначають К. Абульханова-Славська, Г. Балл, К. Муздибаєв, підхід до діяльності як до розв'язання практичних завдань вможливує розуміння такої складної форми передбачення результатів, ставлення суб'єкта до діяльності, як відповідальності. На думку вказаних фахівців, ця категорія становить своєрідну «онтологію» індивідуальної діяльності й визначає властивість особистості, яка впливає на постановку мети, вибір рішень, регуляцію процесу діяльності.

Вказані фахівці підкреслюють: спосіб здійснення діяльності, якість її кінцевих результатів регулюються індивідуальними і соціальними вимогами до неї, визначаються, з одного боку, способом постановки предметно-практичного завдання, з іншого – прийняттям особистістю на себе відповідальності за розв'язання завдання загалом. Отже, результатом виступає не лише продукт діяльності, а й співвідношення суб'єкта з розв'язанням завдання в цілому. Воля суб'єкта виявляється у постановці конкретної мети, доланні перешкод, у досягненні цілі, у відповідальності за якість кінцевого продукту.

В контексті нашого дослідження заслуговує на увагу теза К. Абульханової-Славської, згідно з якою у дослідженні особливостей становлення дошкільника суб'єктом практичної діяльності варто звернутися до поняття «завдання», яке визначається як *психологічна ціна* процесу його розв'язання. В одному випадку дошкільник може виявитися не готовим до розв'язання складного завдання, в іншому – діяти на межі своїх можливостей або просто функціонувати, не докладаючи особливих зусиль. Отже, структура завдання передбачає співвідношення не лише умов і вимог, але й можливостей суб'єкта [1].

Згідно підходу М. Боришевського, у ході розв'язання дитиною практичних завдань виявляються її уміння, стратегія і тактика поведінки, широта способів дій та їх гнучкість, оригінальність й результативність рішень. Гнучка саморегуляція базується на здатності дитини усвідомлювати і виявляти свої особистісні можливості, враховувати умови і вимоги завдання. На думку автора, стрижневим моментом розв'язання предметно-практичного завдання є зв'язок динаміки діяльності та мінливості позиції її суб'єкта. Адже мета, мотивація, умови діяльності в процесі виконання дитиною практичного завдання можуть змінюватися [3].

Для оцінки успішності дій дошкільника як суб'єкта практичної діяльності О. Запорожець, В. Котирло, О. Кононко пропонують застосувати процесуально-цільові критерії. На їхню думку, дії можна вважати успішними, якщо вони виконуються відповідно до алгоритму і досягають кінцевої мети. Базою для оцінки проявів суб'єктної поведінки дітей дошкільного віку виступають технологічна та морально-етична її характеристики. Предметні дії фіксують перцептивні, моторні, соціальні, тобто особистісні установки, виступають цілісною модифікацією суб'єктної активності [5; 6].

За даними О. Леонтьєва, показником становлення дошкільника як суб'єкта предметно-практичної діяльності є виникнення в нього *власного ставлення* до неї, вироблення елементарного особистісного стилю діяльності. Набуваючи досвіду, дитина поєднує об'єктивні вимоги з власними інтересами, цілями, мотивами, здібностями, станами. Міра відповідності практичного завдання реальним можливостям дитини дошкільного віку, усвідомленню ним труднощів, своєчасності та адекватності дій – важливий критерій оцінки якісного його виконання.

Становить інтерес узагальнення К. Муздибаєва, в якому підкреслено: дошкільнику як суб'єкту діяльності належить пристосувати свої індивідуальні можливості до конкретних завдань практичного характеру. Механізмом, за допомогою якого визначається його позиція як суб'єкта, виступає *саморегуляція*, яка оптимізує можливості, компенсує недоліки, забезпечує *цільову* та *смыслову* відповідність дій завданням та обставинам предметно-практичної діяльності [7].

На думку В. Давидова, вирішення дитиною дошкільного віку принципу своїх дій, прийняття рішення, механізми контролю й оцінки виступають тими моментами, які розкривають системний характер її активності у цілісному співвідношенні з вимогами практичної діяльності. Провідний фахівець зазначає: ці механізми не завжди оптимально взаємодіють: механізми контролю, пов'язані з оцінкою успішності дій, можуть мати негативно емоційне забарвлення, фіксувати увагу на дрібницях, прив'язувати до жорстких правил або інструкцій, пригнічувати мотивацію, гальмувати творчий пошук [4].

Виявом суб'єктної активності, сутнісною характеристикою особистості, її стрижневою ознакою виступає *самостійність*, елементарні форми якої виникають у ранньому онтогенезі. Згідно позиції О. Асмолова, у дошкільному віці дитина спроможна зберігати елементарну автономність і самобутність, діяти незалежно від допомоги дорослого. Відомий психолог зазначає: активність дошкільника містить у собі щось більше, ніж просту проекцію спільності з дорослим. Він підкреслює: практична діяльність дошкільника як суб'єкта має подвійну детермінацію – зовнішню і внутрішню. Активність зростаючої особистості спрямовується як соціальними вимогами, так і власними преференціями. Сама дитина виступає передумовою нового і продуктом наявного [2].

За даними провідних фахівців, важливою психологічною характеристикою дошкільника як суб'єкта практичної діяльності є її *результат*. Його розглядають як компонент діяльності, який втілює її об'єктивну і суб'єктивну сторони. Практична діяльність матеріалізується у своєму продукті, а уявлення, що керують діяльністю дошкільника як суб'єкта, втілюються у предметі, одержують своє друге, об'єктивне існування.

Результат кваліфікується фахівцями як структурний компонент практичної діяльності, системотвірний чинник функціонування особистості, модель потребнісного майбутнього, процес цілеутворення. Способи здійснення суб'єктом практичної діяльності, її результати становлять то основну характеристику особистості, її свідомості та поведінки. Саме продукт визначає вид, тип діяльності, зумовлює поділ останньої на дії та операції. У результаті практичної діяльності втілюється уся своєрідність структури діяльності, суб'єктивна енергія особистості, об'єктивні характеристики досягнення.

М. Трубніков зазначає: результат є складовою мети і включається в її визначення у вигляді заснованого на минулому досвіді уявлення щодо результату, тобто певної ідеї. Причиною результату як «виконаної мети» є не сама по собі ідеальна мета, а активні свідомі *дії суб'єкта* практичної діяльності. Справжнім результатом виступає не той, про який особистість розмірковує у суб'єктивній формі мети, а той, що реально визначається її діяльністю за допомогою ефективних засобів. Таким чином, результат виступає єдністю суб'єктивної мети та об'єктивності діяльності зростаючої особистості [9].

Рушійною силою, яка визначає стан задоволеності суб'єктом своєю практичною діяльністю, її результатами, виступають: мотивація досягнення, прагнення особистості до успіху, ціннісні орієнтації, співвіднесеність запланованих і реально витрачених для досягнення результату особистісних зусиль, якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту. Науковці підкреслюють: результат діяльності завжди є дещо більшим, ніж витрачені на його досягнення зусилля суб'єкта. Створюючи певний матеріальний продукт, особистість разом з цим створює цілу сукупність *ставлень*. Мета як відображення предмету, що існує у вигляді можливості, виражає ставлення до нього виконавця, оцінку ним корисності реалізації кінцевої мети.

За визначенням Г. Люблінської, існує зв'язок між мотивом практичної діяльності та її продуктом. Дитина дошкільного віку має чітко усвідомлювати, *що і для чого* вона робить. Вказаний автор підкреслює: один і той самий результат може мати різний психологічний смисл залежно від того, діяла дитина заради власного задоволення або прагнула бути корисною іншим.

О. Запорожець, В. Котирло, Я. Неверович наголошували на тому, що дошкільнику необхідно не лише завчасно відчутти смисл віддалених результатів своїх дій, а й більш-менш чітко їх уявляти. Автори підкреслюють важливість «когнітивної корекції», яка узгоджує операційно-технічний бік діяльності з розумінням проблеми, що потребує розв'язання та «емоційної корекції», яка приводить у відповідність загальну спрямованість і динаміку поведінки дитини, визначає «особистісний смисл» практичної ситуації. В процесі діяльності афективні та пізнавальні процеси взаємодіють, уможливаючи змогу *передчувати і передбачати* віддалені наслідки власних дій, здійснювати емоційну та когнітивну регуляцію складних форм цілеспрямованої діяльності. Внаслідок порівняння дитиною справжнього ефекту практичної дії з очікуваними у неї виникає переживання успіху або невдачі.

Отже, дошкільник не просто розмірковує про діяльність, а активно до неї ставиться, налаштовується на практичний лад, відповідним чином мотивує свої дії. Як зазначав О. Дробницький, ставлення зростаючої особистості до процесу та результату діяльності завжди передбачає *оцінки й практичні дії*. Ціннісне ставлення як активна суб'єктивна спрямованість засвідчує певні цінності свідомості і поведінки дошкільника. Воно має комплексний характер, визначає *стратегію* поведінки, *погляд* на ситуацію, емоційне та інтелектуальне *сприйняття* дитиною своїх результатів. Вона ціннісно ставиться до результатів своїх дій, відносить їх до категорії цінностей, визнає їхню психологічну вартісність.

Водночас Ю. Швалб підкреслює: в ранньому онтогенезі поширеним явищем є несформованість передумов цілепокладання, інертність і низька довільність пізнавальних процесів; недостатній розвиток довільних форм діяльності й регуляції поведінки. Психоемоційна незрілість, нераціональність регуляційно-цільового та мотиваційного компонентів, недосконалість здатності планувати свої дії позначається на ставленні дитини до процесу та результатів практичної діяльності [11].

Мета статті полягає в уточненні змісту поняття «дошкільник як суб'єкт практичної діяльності», визначенні критеріїв та показників розвитку в нього ціннісного ставлення до результатів, характеристик відповідної типології та визначенні психолого-педагогічних умов оптимізації виховного процесу в ЗДО та сім'ї.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми керуємося положеннями провідних фахівців, які зазначають: важливою особливістю індивідуальної предметно-практичної діяльності як форми активності дитини старшого дошкільного віку є те, що вона сприяє її перетворенню на суб'єкта лише за умови, коли її активність опосередковується суспільними відносинами.

Звідси випливають такі методологічні засади нашого дослідження:

- необхідною передумовою розвитку дитини дошкільного віку як суб'єкта діяльності виступає соціальне довкілля, оточуючі її люди, у першу чергу, батьки та педагоги;
- процеси становлення і розвитку дошкільника як суб'єкта практичної діяльності стають зрозумілими завдяки використанню принципу співвідношення індивідуального і соціального;
- дошкільник як виконавець злитий з діяльністю, як суб'єкт практичної діяльності він виступає джерелом своїх діянь, у них та їх наслідках (результатах) він розкривається і виявляється.

Таким чином, предметно-практична діяльність не є простою операцією дошкільником як суб'єктом над матеріальним об'єктом. Вона є переходом суб'єкта в об'єкт, встановлюється зв'язок між дошкільником як суб'єктом та його діяльністю і між діяльністю та її результатами.

У дослідженні ми виходимо з розуміння, що «ціннісне ставлення» є такою суб'єктивною характеристикою, яка відображається в оцінці дитиною відповідності кінцевого продукту діяльності високим стандартам якості. Ціннісне ставлення кваліфікується не лише як оцінне судження, а й реальний дійовий *вплив* на предмет задля його вдосконалення, поліпшення, збагачення. Ціннісне ставлення засвідчує здатність дитини дошкільного віку наділяти психологічною вартісністю певних

характеристик результату – об'єктивних (якісно-кількісних) та суб'єктивних (докладених для досягнення зусиль).

Експеримент проводився на базі закладів дошкільної освіти № 12 і № 14 м. Ніжин. В експерименті взяли участь 96 дітей старшого дошкільного віку. У процесі роботи застосовувалися методи бесіди та спостереження за проявами дітьми старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до результатів предметно-практичної діяльності.

В ході бесіди з'ясувалося, що в оцінці кінцевого результату практичної діяльності діти старшого дошкільного віку орієнтуються передусім на його об'єктивні характеристики – правильність виконання, дотримання необхідних вимог та акуратність роботи. Це природно і засвідчує очікування більшістю дітей 5–7 років схвалення авторитетними дорослими якісно-кількісних показників кінцевого продукту їхньої праці. Встановлено, що у них переважає соціальна орієнтація, прагнення виконати роботу «як треба», «як вимагає дорослий». Водночас важливо зазначити, що п'ята частина досліджуваних акцентувала увагу на оцінці вкладених зусиль у досягнення свого результату. Це засвідчує сенситивність даного періоду дитинства для розвитку у дошкільників 5–7 років не лише соціальної, а й індивідуальної, суб'єктної орієнтації.

Понад половина дошкільників усвідомлює, що якість кінцевого продукту практичної діяльності залежить від складності завдання, його змісту, умов організації, присутності / відсутності поряд з ними улюбленого вихователя тощо. Переважання диференційованих оцінок власної старанності над неадекватно завищеними слугує показником прогресивних змін, що відбуваються в особистісному розвитку дитини 5–7 років. Водночас неадекватність самооцінок чималої кількості старших дошкільників об'єктивує, з одного боку, схильність дітей даного віку до збереження високої думки про себе за будь-яких результатів (спрацьовує психологічний механізм самозахисту); з другого – вкрай рідкою затребуваністю дорослими власних оцінних суджень дітей; з третього – відсутністю у батьків і вихователів ЗДО чітких критеріїв оцінки еталонного результату; з четвертого – нестача у педагогічній оцінці дорослих уваги до таких характеристик кінцевого продукту, як самостійність досягнення та оригінальність виконання. А саме вони засвідчують суб'єктну позицію виконавця практичної діяльності.

В ході п'яти спостережень за проявами ціннісного ставлення до результату кожного досліджуваного експериментальної групи у протоколах спостережень фіксувалися: швидкість включення у практичну діяльність, витрачений на виконання завдання час, характер поведінки під час зіткнення з труднощами, ставлення виконавців до власних помилок і неохайностей, якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту, емоційно-вербальні реакції на результат, ставлення до оцінного судження дорослого, співвідношення прогностичної та ретроспективної оцінок.

Встановлено, що в процесі виконання практичних завдань конструктивного характеру діти вирізнялися між собою такими проявами:

- здатністю передчувати і передбачати майбутній результат, реалістичністю та обґрунтованістю прогностичної оцінки;
- саморегуляцією цілеспрямованої діяльності;
- мотивацією досягнення;
- самостійним знаходженням помилок, їх виправленням, внесенням корективів, прагненням поліпшити продукт;
- орієнтацією на об'єктивні та суб'єктивні характеристики результату.

Вони слугували критеріями розподілу досліджуваних на типи ціннісного ставлення до результату як їхньої особистісної ціни. У таблиці 1 подано відповідний розподіл дітей старшого дошкільного віку на чотири виділені типи – конструктивний, суперечливий, конформний і деструктивний.

Таблиця 1

Характеристика типів ціннісного ставлення дошкільників до результатів практичної діяльності

ТИПИ	ХАРАКТЕРИСТИКА	РОЗПОДІЛ (у %)
1	2	3
<i>Конструктивний</i>	Швидко включається у діяльність, працює з інтересом, діє самостійно, поводить ся впевнено. Прогностична оцінка розгорнута, реалістична й аргументована. Відмовляється від непродуктивних спроб, варіює свої дії, контролює проміжні результати. Знаходить і виправляє помилки, за потреби, вносить корективи, вдосконалює, поліпшує результати. У різних видах практичної діяльності вирізняється мотивацією досягнення, прагне досягти високих результатів. Відходить від шаблонів, виявляє винахідливість, кмітливість, творчість. Долає труднощі на шляху до мети, розраховує на власні сили, звертається за допомогою рідко і лише в разі об'єктивної необхідності. Доводить розпочате до кінця, досягає успіху. Самооцінка кінцевого продукту адекватна, орієнтована на якісно-кількісні характеристики та вкладені у досягнення особистісні зусилля. Радіє успіху.	18
<i>Суперечливий</i>	Починає працювати з інтересом, зосереджений на роботі, цілеспрямований. Прогностична оцінка недостатньо реалістична й обґрунтована. Поводиться самостійно, продуктивно, впевнено до зіткнення з труднощами. Усвідомлення існування проблеми уповільнює темп діяльності, охолоджує запал, продукує бажання звернутися за допомогою, утримує від ризику. Прагнення досягти успіху змушує час від часу шукати підтримки та підтвердження правомірності своїх дій у дорослого. Опікується правильністю й охайністю виконання завдання. Частково самостійно, частково за зовнішньої допомоги досягає мети. Самооцінні судження недостатньо адекватні, дещо завищені, містить вказівки як на об'єктивні, так і позитивні суб'єктивні характеристики результату: негативні витісняються свідомістю. Стримано радіє досягненню.	32
	У діяльність включається повільно, роздивляється, що роблять інші однолітки. Перепитує інструкцію, уточнює, з'ясовує незрозуміле. Прогностична оцінка здебільшого невизначена («Не знаю»), іноді не	

Продовження таблиці 1

1	2	3
<i>Конформний</i>	вербалізована, може виражатися знизуванням плечима (жест «сумніву»). Діє невпевнено, обережно, зважає кожний крок. Легко і часто звертається за допомогою, без емоційної та інструментальної підтримки не працює, може кинути практичне завдання незавершеним. Уникає будь-якого ризику, прагне просто дотримуватися вимог вихователя та батьків. Самооцінка та домагання занижені. Орієнтується не стільки на досягнення успіху, скільки на уникнення неуспіху. По завершенні роботи відчуває полегшення. Думка про результат повністю залежить від оцінки дорослого.	28
<i>Деструктивний</i>	Включається у виконання практичного завдання досить швидко, поводить демонстративно, вихваляється своїми майбутніми успіхами. Прогностична оцінка завищена, нереальна, не обґрунтована, не співвідноситься з якісно-кількісними характеристиками кінцевого продукту. Прагне досягти успіху «малою ціною». Якщо завдання виявляється складним або потребує ретельності та докладання зусиль упродовж тривалого часу, починає дратуватися, нервувати, відволікатися на сторонні, звинувачувати зовнішні обставини або інших людей у своїх невдачах. Важко визнає власні помилки, намагається не звертатися за допомогою до дорослих, прагне виглядати в очах оточуючих незалежним. За браку необхідної інформації може підмінити мету, спростити результат або залишити роботу незавершеною. Схвалює будь-який свій результат, навіть за посередніх показників. Задовольняється ілюзією успіху, чинить опір об'єктивним зовнішнім оцінкам.	22

Згідно поданих у таблиці 1 даних, конструктивним типом ціннісного ставлення до результатів практичної діяльності характеризується менше п'ятої частини досліджуваних. Переважно більшість дітей старшого дошкільного віку характеризується або суперечливими формами суб'єктної активності, або конформною поведінкою на шляху до мети, або деструктивним типом ставлення до процесу та результатів предметно-практичної діяльності. Це актуалізує необхідність визначення психолого-педагогічних умов оптимізації процесу розвитку у дітей 5–7 років життя ставлення до результатів власних зусиль як до цінності.

До основних психолого-педагогічних умов ефективного розвитку у старших дошкільників ціннісного ставлення до результатів практичної діяльності у дослідженні віднесено:

1. **Вправлення дошкільників в уміннях виробляти реалістичні прогностичну та ретроспективну оцінки, орієнтуватися на чіткі критерії, брати до уваги об'єктивні та суб'єктивні характеристики результату** (В. Горба-

чова, О. Запорожець, О. Кононко, Д. Леонтьєв, М. Лісіна, Я. Неверович, О. Савонько, О. Силвестру, Р. Стюркіна).

2. **Створення для дітей старшого дошкільного віку у ЗДО та сім'ї ситуацій успіху, заохочення мотивації досягнення, емоційна підтримка у них довіри власним можливостям** (Р. Бернс, В. Вілюнас, С. Пантілеєв, В. Столін, С. Тищенко, Л. Уманець, І. Чеснокова, Р. Шакуров).

3. **Зведення за допомогою педагогічної оцінки самостійності та креативності дошкільників до найвищих характеристик якісного виконання ними завдань практичного характеру** (В. Антонішева, Є. Белова, М. Боришевський, Є. Ільїн, О. Морозов, Є. Субботський, Т. Тихомирова, Д. Чернилевський, Л. Шрагіна).

Завдяки упровадженню у педагогічну практику комплексу зазначених психолого-педагогічних умов забезпечуватиметься гармонійний розвиток у дітей 5–7 років життя установок на самостійне та якісне виконання практичних завдань, стимулюватимуться резервні суб'єктні можливості, формуватиметься працелюбність як базова якість особистості та важлива складова активної за формою та моральної за змістом позиції «Я у Світі».

Висновки. Встановлено, що проблемі розвитку у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до результатів практичної діяльності у вітчизняній психології приділено недостатньо уваги. Вона частково розглядається в контексті проблеми суб'єктності та особливостей її реалізації у практиці. До сьогодні бракує праць, предметом уваги яких виступає безпосередньо ціннісне ставлення дитини до результатів практичних дій та умови його розвитку в дошкільному дитинстві. Під ціннісним ставленням до результату практичної діяльності розуміється вміння дитини виробляти реалістичну прогностичну оцінку, діяти самостійно і впевнено, контролювати та регулювати суб'єктну активність, долати труднощі, досягати кінцевої мети, адекватно оцінювати об'єктивні та суб'єктивні показники досягнення. Схарактеризовано чотири типи розвитку ціннісного ставлення дошкільників до результатів своїх зусиль – конструктивний, суперечливий, конформний та деструктивний. Обґрунтовано ефективні психолого-педагогічні умови розвитку досліджуваного явища в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Перспективними напрямками подальшої роботи в означеному напрямі є розробка змістовно-функціональної моделі ефективного розвитку у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до результатів практичної діяльності та її технологічне забезпечення.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности. *Вопросы психологии*. 1985. № 5. С. 3–18.
2. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. Москва: Изд-во Моск ун-та, 1990. 367 с.
3. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 3. С. 26–33.
4. Давыдов В. В. Генезис и развитие личности в детском возрасте. *Вопросы психологии*. 1992. № 1. С. 22–33.
5. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии*. Москва: Институт практической психологии, 1996. С. 84–86.
6. Котырло В. К., Кононко Е. Л. Самостоятельность дошкольников как проявление волевой регуляции поведения. *Новые исследования в психологии*. 1981. № 1. С. 37–45.
7. Муздыбаев К. Психология ответственности. Москва: Либроком, 2010. 248 с.
8. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: монография. Киев: Видавничий центр «Просвіта», 1996. 404 с.
9. Трубников Н. Н. О категориях «цель» и «результат». Москва: Высшая школа, 1968. 148 с.
10. Слободчиков В. И. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека. *Вопросы психологии*. 1986. № 6. С. 14–22.
11. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). Киев: Миллениум, 2003. 156 с.

References

1. Abulkhanova-Slavskaja, K. A. (1985). Typologiya aktivnosti lichnosti [Typology of personality activity]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*. 5. 3–18 [in Russian].
 2. Asmolov, A. H. (1990). *Psikhologiya lichnosti: pryntsyipy obshchepsikhologicheskoho analiza* [Personality psychology: principles of general psychological analysis]. Moskva: Yzd-vo Mosk. un-ta [in Russian].
 3. Boryshevskiy, M. Y. (1996). Psikhologichni mekhanizmy rozvytku osobystosti [Psychological mechanisms of personality development]. *Pedahohika i psikhologhiia – Pedagogy and psychology*. 3. 26–33 [in Ukraine].
 4. Davydov, V. V. (1992). Henezys y razvytye lichnosti v detskom vozraste [Genesis and personality development in childhood]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*. 1. 22–33 [in Russian].
 5. Zaporozhets, A. V. (1996). Znachenye rannykh peryodov detstva dlia formyrovaniya detskoj lichnosti [The importance of early childhood for the formation of children's personality]. *Khrestomatyia po vozrastnoi y pedahohicheskoi psikhologii – A textbook on age and educational psychology*. Moskva: Ynstytut praktycheskoi psikhologii [in Russian].
 6. Kotyrlo, V.K. & Kononko, E.L. (1981). Samostoiatelnost doshkolnykov kak proiavlennye volevoi rehuliaty sy povedeniya [Independence of preschoolers as a manifestation of volitional regulation of behavior]. *Novye yssledovaniya v psikhologii – New research in psychology*. 1. 37–45 [in Russian].
 7. Muzdybaev, K. (2010). *Psikhologhiia otvetstvennosti* [Psychology of responsibility]. Moskva: Lybrom [in Russian].
 8. Tatenko, V. A. (1996). *Psikhologhiia v subektnom yzmerenyy* [Psychology in the subjective dimension]. Kyev: Vydavnychiy tsentr «Prosvita» [in Ukraine].
 9. Trubnykov, N. N. (1968). *O katehoryakh «tsel» y «rezultat»* [About the "goal" and "result" categories]. Moskva: Vysshaia shkola [in Russian].
 10. Slobodchikov, V. Y. (1986). Psikhologicheskiye problemy stanovlenniia vnutrenneho myra cheloveka [Psychological problems of formation of the inner world of man]. *Voprosy psikhologii – Questions of psychology*. 6. 14–22 [in Russian].
 11. Shvalb, Yu. M. (2003). Tselepolahaiushchee soznanye (psikhologicheskiye modely y yssledovaniya) [Purposeful consciousness (psychological models and research)]. Kyev: Myllyenym [in Ukraine].
-
-

Kononko O.

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
 Head of the Department of Preschool Education,
 Mykola Gogol Nizhyn State University
 kononko11@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2815-6261>

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF A PRESCHOOLER
 AS A SUBJECT OF PRACTICAL ACTIVITY**

Introduction. There is a shortage of research on the problem of development in the early ontogenesis of the value attitude to the results of practical activities. The content and structure of the leading category are determined, criteria and indicators for assessing the development of the personal phenomenon are developed, the author's typology is proposed, psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process are characterized.

The purpose of the article: to substantiate the phenomenon of value attitude to the results of practical activities, to characterize the indicators of assessment of the extent and nature of its development in preschoolers, to present the author's typology of the phenomenon and psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process

Methods: analysis and generalization of data of philosophical and psychological – pedagogical literature; observations, conversations, modeling of experimental situations. The main results. The content of the value attitude to the results of practical activities as the ability of preschoolers to consciously accept the goal, to make realistic assessments of the objective and subjective characteristics of the result, to show independence, creativity and motivation to achieve. Criteria for assessing the phenomenon have been developed, the author's typology has been characterized, which includes: constructive, contradictory, conformal and destructive types. The psychological and pedagogical conditions of optimization of the educational process aimed at the development of consciousness and behavior of the preschooler as an active subject of life are determined.

Originality. For the first time: criteria for assessing the types of values of preschoolers to the results of practical activities and indicators of each are determined; the author's typology is created and the peculiarities of the subjective behavior of the representatives of each type are characterized; psychological and pedagogical conditions of optimization of educational process in ZDO and family are substantiated; key research concepts, diagnostic tools and technology for optimizing the studied phenomenon were further developed.

Conclusions. The content of preschoolers' value attitude to the results of practical activities is determined, which is evidenced by their ability to consciously accept the goal, make realistic prognostic and retrospective assessments, achieve success, show independence and inclination to creativity. The types of development of children's 5–7 years of value attitude to the results of activity are characterized – constructive, contradictory, conformal and destructive and effective psychological and pedagogical conditions of development of the studied phenomenon in the conditions of preschool institution and family.

Key words: subject, practical task, goal setting, result of practical activity, value attitude to the result, conditions of effective development of value attitude to the product of one 's efforts.